

PARTI KATALIN

Újratervezés, avagy miért fontos az elektronikus bizonyítékszerzés?

A spanyol illetőségű Cybex az Európai Bizottság támogatásával 2009-ben és 2010-ben 14 országban tart képzést jogalkalmazók – rendőrök, ügyészek és bírák –, valamint informatikai igazságügyi szakértők számára. Az Európa 11, és Latin-Amerika három országában megtartandó, egyenként négynapos kurzus témája az interneten megjelenő bűncselekmények nyomozása során alkalmazandó elektronikai eszközök bemutatása, az elektronikus bizonyítékok hiteles rögzítése, archiválása és felhasználása a büntetőeljárásban, valamint a nemzetközi együttműködés elméleti és gyakorlati kérdései. 2009. március 22. és 27. között a pozsonyi ügyvédi kamarában megrendezett képzésen vettem részt. Magyar jogalkalmazók a képzésen nem jelentek meg¹, és úgy gondolom, hogy ennek két oka lehet: az egyik, hogy nem jutott el hozzájuk a hír (az interneten lehet megtalálni a képzés hirdetését, igaz, ott számos portálon), a másik, hogy az elektronikus bizonyítékszerzés témáját a mai magyar jogalkalmazás nem tekinti kardinális kérdésnek, uram bocsá', hanyagolja. A képzés négy napja alatt többször elgondolkodtam, miért is kell nekünk az elektronikus bizonyítékszerzéssel foglalkoznunk. Mindannyiszor meggyőződtem azonban annak szükségességéről, sőt elkerülhetetlenségéről. Ahogy a navigációs szettek szép lassan felváltják a papíralapú térképeket, úgy kell lassan megbarátkoznia a gondolattal a jogalkalmazónak, hogy a hagyományos nyomozás és bizonyítékszerzés ideje lejárt. Az elektronikus környezet bizonyítékszerzési stratégiái a hagyományos elveken nyugszanak, bár a módszerek és a formákat jelentősen át kell alakítani. Mint ahogyan át kell formálni a jogalkalmazók gondolkodását is.

A táblázatból látszik, hogy azok a területek, ahol feltétlenül előnyösebb lehet az online környezetben való nyomozás, különösen a nemzetközi együttműködés és kapcsolattartás, a házkutatás és a lefoglalás, a bizonyítékok átadása és felmutatása a bíróság előtt, a bizonyítékok megőrzése, valamint a környezetkímélet. Azért kell erről még ma is feltételes módon beszélni, mert, habár az elméleti lehetőség adott, a gyakorlatban ezek a területek még nem működnek olajozottan. Ennek he-

¹ ...egy polgári perekben képviseletet ellátó és egy közigazgatásban dolgozó jogi képviselő kollégán kívül.

**A hagyományos és az internetes környezetben folytatott nyomozás,
illetve bizonyítékszerzés különbségei**

Intézkedés, kényszerintézkedés megnevezése	A nem elektronikus (hagyományos) bizonyítékrögzítés előnye	Az elektronikus bizonyítékrögzítés előnye
Felderítés	A felderítés gyorsabb lehet offline környezetben, hiszen az interneten jobb az álcázási képesség, és a környezet viszonylagos anonimitást nyújt.	Ugyanakkor a felderítés online környezetben lehet gyorsabb, például egy weblap tartalma egyszerre több változatban, több helyen is elérhető az interneten, míg az offline környezetben egy nyom egyszerre csak egy helyen található meg.
Nyomozás	A nyomozás a hagyományos környezetben jóval gyorsabb (és eredményesebb) lehet, mert az online környezetben a bizonyítékszerzés láncolata hosszú: az internetszolgáltatótól kell beszerezni az IP-címet, a felhasználó adatait stb.	A nyomozás jóval gyorsabb lehet, mert az elektronikus környezetben a kommunikáció is gyorsabb (a feljelentés és a nyomozó hatóság, a hatóságok egymás között, valamint a hatóság és a szolgáltató között).
Nemzetközi együttműködés, kapcsolattartás	A nemzetközi kapcsolattartás offline ügyekben gyorsabb lehet. Az online adatkérésre más országbeli szolgáltató, illetve nyomozó hatóság nem mindig válaszol, mert nem egységes a jogrendszer, és kidolgozatlanok a kapcsolattartás útvonalai.	Az online környezetben gyorsabb lehet a nemzetközi együttműködés olyan országok között, amelyek aláírták, illetve ratifikálták az Európa Tanács és az Európai Unió online adatszerezésre vonatkozó dokumentumait. (Ilyen különösen az ET számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye és az unió adatviszartartási irányelve.)
Házkutatás, lefoglalás	Offline kényszerintézkedéshez nem kell különleges szakértelem (nincs szükség informatikai szakértőkre, akik meghatározzák a lefoglalandó adathordozók körét, és szakszerűen foganatosítják a lefoglalást).	Az elektronikus eszközökre végrehajtott házkutatás és lefoglalás szakszerűsége egyben garancia arra, hogy az így szerzett bizonyítékok megőrzik hitelességüket az eljárás során, és felhasználhatók a bíróság előtt.
Bizonyítékok elküldése, átadása a jogalkalmazó szervek között, felmutatása a bíróság előtt	Nem kell tudni kérdést feltenni az informatikai szakértőnek, nem kell tudni értelmezni az informatikai szakértői véleményt, ezek a mozzanatok nem kívánnak különösebb felkészülést a jogalkalmazótól.	A bizonyítékok továbbítása, illetve a nemzetközi szintűen való átadása alapszintű számítástechnikai felkészültséget igényel a jogalkalmazótól, de egyben garancia is a bizonyítékok hiteles megőrzésére és az eljárás jogszerűségére.

Bizonyíték megőrzése	Nem kell befektetni drága anyagi eszközökbe az archiváláshoz, de fennáll a megrongálódás veszélye.	Hosszú ideig változatlan formában megőrizhető a bizonyíték. A standard rendszerek segítségével a bizonyíték külföldön is ugyanúgy bizonyító erejű a büntetőeljárásban, mint a lefoglalás/hitelesítés helyén. De a megrongálódás veszélye itt is fennáll! Ki kell dolgozni olyan archiválási rendszert, amely a technika fejlődése ellenére hosszú ideig olvashatóvá teszi az adathordozót (lásd például a floppyk sérülékenysége).
Környezettudatos magatartás meghonosítása	A papíralapú bizonyítási technológia környezetvédelmi okok miatt is idejétmúlt, ráadásul a tömeges ügyiratkepzés helyigényes és rendszertelenné, átláthatatlanná teszi az ügyeket.	Az online technológia nemcsak a környezetet kíméli, hanem lehetőséget teremt új rendszerezési elvek meghonosítására a büntetőeljárásban.

lyi oka a jogalkalmazás „számítógép-ellenessége”², nemzetközi téren pedig az együttműködés csatornáinak bejáratlansága.

Az informatikai szakértő jelentősége

Az interneten megjelenő bűncselekmények felderítése és nyomozása már eddig is nehézséget okozott a jogalkalmazóknak. Minden ilyen ügyben igazságügyi informatikai szakértőt (a továbbiakban: szakértő) kell kirendelni, a jogalkalmazónak pedig értelmeznie kell a szakértői véleményt és azt fel kell tudnia használni az eljárás során. Ezt bonyolítja, hogy nemcsak megértenie kell, hanem egyszersmind megmagyaráznia is a szakértő véleményét más jogalkalmazók számára – például az ügyésznek vagy a bírónak. A szakértőtől tudni kell kérdezni, hiszen a szakértő látja az ügyek lényegét (ez az úgynevezett jéghegy-effektus, amikor az adathordozó vizsgálója látja az ügy nyolcvan százalékát, a jogalkalmazó, aki csak nyomon követi az elemzést, az elektronikus környezetben lezajló folyamatoknak csak húsz százalékát ismeri meg). A Cybex szerint éppen ezért nagyon fontos a jövőben a jog-

² Ez a „számítógép-ellenesség” érhető tetten például abban, amikor a rendőrség a hozzá elektronikus levélben beérkező lakossági feljelentéseket, illetve más országból érkező megkereséseket kinyomtatja, és a nyomtatott példány alapján kerül sor az ügy szignálására. Emellett a mai magyar gyakorlatban a bíróságok nem szívesen fogadják el elektronikus úton érkező bizonyítékot. A papíralapú „adathordozó” azonban sérülékeny, és sokkal inkább „hajlamos” tartalmának megváltoztatására, mint az elektronikus változat.

alkalmazókat informatikai szakirányban továbbképezni. Az informatikai szakismerettel felvértezett jogalkalmazók ugyancsak az ügy felszínét látják, de már vannak elképzeléseik arról, hogy mi történhetett az adathordozóval, milyen szempontok szerint kell vizsgálni. A hagyományos kriminalisztika ezeket az elképzeléseket nevezi verzióknak. A verzióállítással kapcsolatban pedig nemhogy csökkenne, hanem épphogy tovább erősödik a szakértő szerepe, hiszen a szakértői vélemény, illetve a szakértővel folytatott informális kommunikáció³ juttatja olyan információhoz a nyomozót, amelynek alapján további vizsgálati szempontokat lehet meghatározni, illetve ki lehet jelölni a nyomozás irányát.

A szakértő szerepe annál is hangsúlyosabb, minthogy az elektronika folyamatosan fejlődik, így csak folyamatos tanulásval lehet lépést tartani az újonnan megjelenő eszközökkel. Elérkeztünk az informatikai szakértők specializálódásának idejéhez, amikor már nem mindenféle számítástechnikai munkára rendelhető ki egy bizonyos szakértő, hiszen csak egy részterületről van megalapozott tudása, tapasztalata.

Mármint felmerülhetnek a jogos kérdések: Miért kell vesződniük az informatikai szakértő kirendelésével, ha ez magas díjakkal súlyosítja a nyomozás terhet? Miért kell informatikai gyorstalpalón továbbképezni a nyomozót, az ügyészt, a bírót, hogyha ez igen nagy vesződséggel jár, teljes sikert (mármint az informatikai rendszerek teljes megértését) nem remélhetünk tőle, és egyébként is ott van a szakértő, aki helyettük (helyettünk) mindent megmagyaráz?

A szakértő nem az ügy ura, tehát a nyomozás irányát sem szabad meghatározni. Az ügy ura az ügyész, illetve a bíró, akinek tudnia kell, hogyan tegyen fel kérdéseket a szakértőnek ahhoz, hogy újabb vizsgálati irányba terelje a nyomozást, illetve a szakértői véleményt megfelelően értelmezze. A szakértő közreműködésére pedig a szakszerű eljárás miatt van szükség. A szakértő alkalmazása a hiteles rögzítés és megőrzés alapfeltétele: a szakértő tudja, hogyan kell elektronikus környezetben a házkutatást és a lefoglalást foganatosítani, hogyan és milyen információt kell keresni a lefoglalt adathordozón, milyen adathordozókat szükséges és elégséges ahhoz lefoglalni, hogy bizonyítani lehessen a bűncselekmény elkövetését.

³ Jelen írásnak nem témája a szakértő és a nyomozó hatóság tagja közötti informális kommunikáció. Nem árt azonban leszögezni, hogy ez a fajta párbeszéd hasznos, mindazonáltal nem sérti a szakértői véleményadás határait. A szakértő csak szakkérdésben nyilváníthat véleményt, jogkérdésekben a jogalkalmazónak kell döntenie, de ezekhez a döntésekhez néha a szakkérdés–jogkérdés határterületén lévő információit (például a szakértő egyéni véleményét, benyomásait az ügyről) is meg kell ismerni, amelynek nincs helye a szakvéleményben. Ezeket a fontos ügyadalékokat az informális érintkezés csatornáján, szóban juttathatja el a szakértő a jogalkalmazónak.

A lefoglalandó adathordozók körének meghatározása is a szakértő feladata

A lefoglalásnak mindenkor határt szab a gyors vizsgálat igénye, a költségtakarékosság, valamint a bűncselekménnyel kapcsolatba hozható személy lehetséges kímélete, amit a Be. fogalmaz meg. A lefoglalandó adathordozók körét körültekintően kell meghatározni. A sok adathordozó egyben több munkát, tárolási gondot és anyagi ráfordítást igényel. Nem beszélve az üzletvitel szabadságáról, amely a szükségtelen lefoglalás következtében sérülhet – például valamely bűncselekménnyel kapcsolatba hozható szerver lefoglalása a tulajdonostól nem indokolt, hogyha az adatok kimenthetők, az eredeti adathordozó pedig megőrizhető a tulajdonossal. A szükségesség-elégségesség kérdése a számítástechnikai relevanciával nem bíró bűncselekmények esetében nem olyan kardinális kérdés. Viszonylag egyszerű eldönteni, hogy az elkövetéssel kapcsolatba hozható ruhadarabokat, szerszámokat vagy elkövetési tárgyakat le kell foglalni. A számítástechnikai környezetben azonban mindig szakértő konzultációra van szükség a lefoglalandó tárgyak körének meghatározásához.

Az e-mail semmit sem bizonyít

Az úgynevezett kontextusos bizonyítékszerzésnek számítástechnikai környezetben sokkal nagyobb jelentősége van, mint a hagyományos, nem számítástechnikai körülmények között. A Cybex oktatói kiemelték, hogy tilos elektronikus bizonyítékokat kontextus nélkül gyűjteni. Mindig több adatot kell gyűjteni, mint amennyiről úgy gondoljuk, hogy feltétlenül szükséges. Ennek egyik oka, hogy sok online művelet csak a megelőző és a sorrendben utána következő művelettel együtt értelmezhető. A másik ok, hogy a szándékos elkövetést kizárhatja az illegális tartalmak letöltését követő mozzanat, mint amilyen a tartalom azonnali törlése. Ugyanebből a logikából eredően óvakodni kell attól, hogy valamely online üzenetet csak a „lényegét tekintve” küldjük meg a szakértőnek, mert az e-mail tartalma nem bizonyít semmit. Ahhoz, hogy megállapítható legyen, hogy az e-mail eredeti – ténylegesen elküldték, ki küldte, kinek, mikor, a címzett megkapta-e stb. –, a fejlécben szereplő adatok is szükségesek. Éppen ezért nemcsak környezetvédelmi megfontolások miatt tilos valamely elektronikus adatot kinyomtatni, hanem azért is, mert önmagában a papír semmit nem bizonyít. Körültekintően kell meghatározni tehát, milyen adathalmaz legyen a szakértői vizsgálat tárgya. Ennek fényében mondani is fölösleges, hogy ebben a kérdésben is célszerű előzőleg szakértővel konzultálni.

Csak hiteles másolatot szabad vizsgálni

Az elektronikus környezetben lefolytatott nyomozás során a bizonyítékokat úgy kell összegyűjteni és megőrizni, hogy azok hitelt érdemlően felhasználhatók legyenek a bíróság előtt. Ennek követelményei a hiteles rögzítés és a hiteles archiválás. Az elektronikus bizonyíték a lefoglaláskori állapotot hitelesen tanúsítja, éppen ezért kell a lefoglalás után az adathordozó hiteles másolatát elkészíteni egy kifejezetten erre a célra tervezett eszköz segítségével. A lefoglalt adathordozóról készült másolat egy az egyben megegyezik a lefoglalttal, csak ezen és ezzel lehet vizsgálatokat végezni. A lefoglalt adathordozó megőrzéséről – Magyarországon – a nyomozó hatóság, majd az ügy későbbi szakaszában a bíróság köteles gondoskodni.⁴

Elektronikus adatot úgy lehet megszerezni és egyben az előbbi feltételeknek eleget tenni, hogy az adat hordozóját foglalják le. Az adathordozó tárgyi bizonyítási eszköz. Bizonyíték lehet az elektronikus formában – minősített elektronikus aláírással és időbélyegzővel – hitelesített okirat is, amely például valamely internetfelhasználó (a feltételezett elkövető) autentikációját (azonosítóját, fel- és lekapcsolódási időpontját, az általa használt IP-címeket) tartalmazza, és amelyet – megkeresésre – az internetszolgáltató küld meg a nyomozó hatóságnak. Eredeti adathordozóval forenzikus munkát nem szabad végezni, csak az arról készített másolatot. A másolatnak hitelesnek kell lennie⁵, és híven tükröznie a lefoglaláskori állapotot, hiszen például az adathordozó megnyitása (a számítógép bekapcsolása és az operációs rendszer elindítása) is módosítja – újraprendezi, felülírja a törölt állományt, így az bizonyítékként már nem használható fel. Kérdés, hogy hány darab ilyen hiteles másolatot és kinek kell készítenie az adathordozóról. A Cybex szerint kettőt, az egyiket maga a lefoglaló szerv, a másikat a szakértő készíti a neki átadott adathordozóról. A magyar gyakorlatban ez jelenleg nem így van.⁶ Ennek ellenére az ismert magyar joggyakorlatban még senki nem kérdőjelezte meg az elektronikus bizonyíték hitelességét.

A nemzetközi együttműködés a gyakorlatban

Az interneten megjelenő bűnözés nem ismer határokat, ezért sokszor kell külföldi hatóságot megkeresni valamely, az elkövetőt azonosító adat kiadása érdekében.

⁴ Az elektronikus bizonyítékszerzés közjogi gyakorlatát támogató országokban, mint amilyen például Spanyolország, büntetőeljárásokban is közjegyző őrzi az eredeti, lefoglalt adathordozót.

⁵ A hitelességet – azaz hogy a másolat mindenben megegyezik az eredeti adathordozóval – úgynevezett hash kulccsal garantálják.

⁶ Nálunk a szakértő készít egyetlen hiteles másolatot az adathordozóról.

Az elkövetőt azonban nehéz megtalálni, majd pedig az elkövető letartóztatása (házkatartás foganatosítása, az adatok bekérése az internetszolgáltatótól) is nehézségekbe ütközik a nemzetközi szintéren. Ezekben az ügyekben külföldön található elektronikus adathordozókat kell lefoglalni, illetve az adat külföldön található továbbítóját kell adatrögzítésre és megőrzésre kötelezni. A problémát az eltérő jogi környezet okozza, amelyben az együttműködő felek közötti kommunikáció lassú, illetve eltérő jogszabályi környezet mellett nem eredményes. Ennek eklatáns példái a távoli földrészekben található szerverek. A 2001. november 23-án, Budapesten aláírt számítástechnikai bűnözésről szóló Európa tanácsi egyezmény, később az Európai Unió tagállamaira vonatkozó, a hírközlési hálózatokban keletkező adatok tárolásáról szóló 2006/24/EK irányelv hiába kötelezi az internetszolgáltatókat arra, hogy megkeresésre rögzítsék és meghatározott ideig meg is őrzékék, majd át is adják az ügyfeladatokat a nyomozó hatóságok számára, hiszen a latin-amerikai és ázsiai országok⁷ szervergazdái nem is válaszolnak az ilyen megkeresésekre. Éppen amiatt érezheti biztonságban adatforgalmát a bűncselekmény elkövetője, mivel ezekben az országokban még kiforratlan az együttműködés gyakorlata, így a szervergazda nem adja át a keresett adatot, ha egyáltalán megőrzi őket. Az Európai Unióban a koordinációt az Eurojust, valamint az Europol látja el. Az Europolnak azonban nincs kifejezetten az ártalmas internettartalmak (például gyermekpornográfia) nyomozására vonatkozó munkafájlja, ami viszont jelentősen megkönnyítené az együttműködést azzal, hogy automatizmusokat generálna a kapcsolattartás terén. A Cybex előadója kifejezte szkepticizmusát az Eurojust szervezetével kapcsolatban. Az Eurojust feladata a nyomozások koordinálása ügyészi szinten. Egyelőre azonban nincs olyan egységes ügyészi testület, amely a nemzetállamok joga felett gyakorolná a felügyeletet, azaz a nemzetek felett álló egységes büntetőeljárás-jogi gyakorlatot teremtett volna. Ennek hiányában pedig a testület inkább kirakatszerepet gyakorol, mint ténylegeset.

Kérdés még, hogy az Európa Tanácson, illetve az Európai Unió külső országgal mi garantálja az együttműködést. Léteznek multilaterális és bilaterális kölcsönös segítségnyújtási, együttműködési egyezmények, illetve olyan egyedi szervek, mint például Spanyolország és Latin-Amerika között az úgynevezett Iberred⁸, amelyek a hasonló vagy azonos nyelvterületek adatcseréjét könnyítik meg. De például

⁷ Legfőképpen Brazília és India, amely országok internetes ellátottsága rohamosan fejlődik. Itt olcsó szerverhálózatok tartólják a Föld bármely országában lévő felhasználó adatait (például a Gmail, a Yahoo vagy a Hotmail levelezőszerverek felhasználóinak forgalmát), de a szabályozás joghézagos, így a szervergazdák nem „állnak szóba” a külföldi nyomozó hatóságokkal, nem válaszolnak a megkeresésre, nem adják ki a rendszerükön keresztülfutó adatokat.

⁸ Iberred: Ibero-American Community of Nations.

a fejlődő Ukrajnával, ahol a jogalkotás még nem foglalkozott behatóbban az európai és nemzetközi kapcsolatteremtés és együttműködés kérdésével, az összeköttetés hiányos. Példának okáért Spanyolország Ukrajnával csak közvetítőkön – például az Európa Tanácson vagy az unió által kibocsátott megkeresőlevélen (*rogatory letter*) – keresztül veheti fel a kapcsolatot. Mint tudjuk azonban, az idő rendkívül drága számítástechnikai környezetben, így a folyamatba kapcsolt plusz láncszemek végzetesen hátrálthatják a nyomozást.

Összegzés

Összegezve tehát, azért kell újratervezni a jelenleg kialakult gyakorlatot, mert

- egyre több a számítástechnikai környezetben elkövetett bűncselekmény, valamint egyre több bűncselekmény kapcsolódik valamilyen módon a számítástechnikához. Emiatt nemcsak a szakértő kiteljesedett, „megváltó” szerepével kell megbíratkozunk, hanem saját tudásunkat is ennek megfelelően kell fejleszteni, hogy értelmezni tudjuk a szakvéleményben leírtakat;
- az elektronikus bizonyítékrögzítés a jelenleg használatosnál biztonságosabb feltételeket teremt a bizonyítás, illetve a bizonyítási eszközök konzerválása, megőrzése területén, ennél fogva a jogszerű eljárás egyik legfontosabb feltétele;
- az elektronikus bizonyítékrögzítés feltételei, amilyen például az elektronikus aláírás és az időbélyegző, adottak, Magyarországon azonban jelenleg még nem terjedt el ezek széles körű használata. Jogalkalmazói attitűdváltásra van szükség, amely szilárdabbá, egyszersmind könnyedebbé teszi a bizonyítási eljárást.